

практичними вміннями і навичками. Досвід застосування комбінованої форми проведення лабораторного заняття дозволяє нам зробити висновок, що названа форма надає можливість формувати в першокурсників вміння аналізувати поставлене експериментальне завдання, вирішувати його самостійно, відчувати відповідальність за власні результати перед колегами в здійсненні колективної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про вищу освіту" від 17 січня 2002 року № 2984-III // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – № 9. – С. 2-30.
2. Болюбаш Я.Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: Навч. посібник. – К.: ВВП "Компас", 1997. – 64 с.
3. Архангельский С.И. Лекции по теории обучения в высшей школе. – М.: Высш. школа, 1974. – 384 с.
4. Зиновьев С.И. Учебный процесс в советской высшей школе. – М.: Высш. школа, 1974. – 316 с.
5. Бондар А.Д., Ранська Л.А. Лабораторні і практичні роботи у вищій школі. – К.: Вища школа, 1977. – 78 с.
6. Чернилевский Д.В., Филатов О.К. Технология обучения в высшей школе: Учебное издание. – М.: Экспедитор, 1996. – 288 с.
7. Актуальные проблемы подготовки учителя общетехнических дисциплин. – К.: Вища школа, 1986. – 174 с.

УДК 37. 013.74

РЕАЛІЗАЦІЯ РЕЛІГІЙНОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ СЕРЕДНІХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

Погромська Г.І., ст. викладач

*Горлівська філія Відкритого Міжнародного Університету
Розвитку Людини "Україна"*

У світі існують різні підходи до реалізації релігійної освіти в середніх навчальних закладах. Вони залежать від правових норм, змісту освіти, пануючої ідеології. Кожна країна обирає свій шлях, але вивчення існуючого досвіду допомагає швидше пройти шлях становлення та уникнути багатьох помилок.

Ключові слова: релігійна освіта, конфесійна освіта, світська (неконфесійна) освіта.

Погромская А.И. РЕАЛИЗАЦИЯ РЕЛИГИОЗНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СИСТЕМЕ СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ: МИРОВОЙ ОПЫТ / Горловский филиал открытого международного университета развития человека "Украина", Украина

В мире существуют различные способы внедрения религиозного образования в сферу среднего образования. Они зависят от правовых норм, содержания образования, господствующей идеологии. Каждая страна выбирает свой путь, но изучение мирового опыта помогает быстрее пройти путь становления и избежать многих ошибок.

Ключевые слова: религиозное образование, конфессиональное образование, светское (неконфессиональное) образование.

Pogromskaya A. THE REALIZATION OF RELIGIOUS EDUCATION IN SECONDARY SCHOOLS: WORLD'S EXPERIENCE /

There are a lot of ways of realization religious education in secondary schools. It depends on law norms, the contents of education, ruling ideology. Every country chooses its own way. But studying the world's experience in this point helps to overcome many mistakes.

Key words: religious education, secular education.

У багатьох сучасних європейських країнах гостро стоїть питання про те, як об'єднати громадян однієї країни. Однією з важливих граней цього питання є релігійна освіта в школах. На жаль, на сьогоднішній день питання лишається більше, ніж шляхів до їх вирішення. Найбільш поширені з них: об'єднує релігійна освіта чи веде до релігійної нетерпимості; чи в змозі релігійна освіта та віротерпимість, яку вона повинна

виховувати, призупинити загальний процес секуляризації; яка модель релігійної освіти – світська чи конфесійна – повинна розвиватися на сучасному етапі.

Україна ще не має досвіду здійснення релігійної освіти у світських школах. Перші кроки, які ми зараз робимо в цьому напрямку, дуже важкі. Постає чимало проблем теоретичного і практичного характеру. Але європейські країни вже мають досвід у цій галузі. У багатьох з них релігія відіграє важливу роль у шкільному житті, у деяких навіть є невід'ємною і обов'язковою частиною освітнього процесу. Разом із тим, навіть у конфесійних школах релігійна освіта не диктує свої правила світській. Для нас дуже важливо зрозуміти, як можна досягти такої рівноваги, тому доцільним є вивчення світового досвіду організації та реалізації релігійної освіти.

Мета цієї статті – розглянути деякі існуючі моделі релігійної освіти та шляхи їх реалізації в зарубіжних країнах.

До питань викладання в школі предметів релігійного спрямування та окремих аспектів реалізації духовно-моральної, релігійної та релігієзнавчої освіти в державних освітніх закладах звертаються А.Лихачов, І.Метлик, І.Галицька, Є.Шестун, Ф.Козирев. Правовим аспектам впровадження релігійної освіти присвячені дослідження І.Понкіна, Р.Підпригори, Е.Аскерова. Серед англійських дослідників слід виділити професора М.Гримміта, чия класифікація релігійної освіти увійшла до професійного вжитку, професора Д.Халла, професора Д.Джарвіса та ін.

Освіта є дуже важливою сферою і для держави, і для релігійних організацій. Саме вона формує майбутніх громадян і майбутніх членів релігійних організацій. Знання, досвід, світогляд, які будуть закладені в школі, у майбутньому впливатимуть на соціальні та політичні процеси в суспільстві в цілому.

У більшості країн світу зараз спостерігається загальна тенденція секуляризації освіти. Але це відбувається не за рахунок виключення релігії з освітнього простору, а за рахунок перерозподілу відповідальності за освітні процеси. У сучасних умовах саме держава вирішує загальні питання, пов'язані із світською та релігійною освітою та з місцем і роллю релігійних організацій у цій сфері. Характер проблем, які вирішують різні країни у сфері релігійної освіти, неоднорідний. В одних країнах йдуть дискусії з питань можливості державного фінансування релігійних шкіл, в інших – навпаки, про необхідність та доцільність навчання релігії в державних школах. Кожна держава вирішує ці питання відповідно до своєї освітньої та релігійної політики, загальним ідеологічним настановам. Поряд з тим, в усіх країнах із сильними релігійними традиціями й сталими правовими нормами, релігійна освіта не може бути відірваною від загальної системи освіти.

Існує чимало класифікацій релігійної освіти. Розглянемо деякі з них та те, яким же чином релігійна освіта реалізується в державних освітніх закладах різних країн.

Американський дослідник професор Дональд Джарвіс зазначає, що потрібно розрізняти не менш ніж три види релігійної освіти [1]:

- наставлення;
- релігієзнавство;
- етичне виховання.

Під "наставленням" він пропонує розуміти викладання вчення певної релігійної організації учням, які є членами цієї організації. Іноді таке наставлення називають "катехизацією". У державних школах, зазвичай, його ведуть церковнослужителі певної конфесії.

Під релігієзнавчою освітою слід розуміти викладання історії релігії чи викладання об'єктивного, наукового огляду сучасних релігій. Такий курс ведуть вчителі загальних шкіл.

Що ж до етичного виховання, то Д.Джарвіс зазначає, що це об'єктивний, порівняльний огляд різних поглядів на етику та виховання характеру і, хоча такі курси не релігійні, вони теж є частиною політики та цілей релігійної освіти у школі.

Основні напрямки реалізації релігійної освіти у світських школах можна згрупувати у чотири основні категорії, відповідно до підходів у викладанні релігії:

- наставлення в одиничній релігії;
- наставлення в одній з кількох релігій;
- викладання релігієзнавства чи етичного виховання;
- відсутність релігійної освіти у світських школах.

Наставляння в окремі релігії, як правило, відбувається в країнах, де більшість населення належить саме до цієї релігії. (Наразі це європейські або мусульманські країни де більшість учнів є мусульманами або членами Католицької або Православної церков: Греція, Йорданія, Італія, Польща). У таких країнах вважається за потрібне викладати учням основи саме тієї релігії, що відіграла значну роль в історії країни, становленні нації і яка є духовною спадщиною народу. Вважається, що в цьому випадку викладання однієї релігії виконує консолідуючу функцію, поєднує народ. Але мінусом у цьому випадку є

те, що вивчення лише однієї релігії веде до етноцентризму, учні, що належать до більшості, вивчають "офіційну релігію" і практично нічого не знають про релігії національних меншин, що, у свою чергу, призводить до відсутності толерантності в міжрелігійних стосунках.

Навчання однієї з кількох релігій має практично ті ж самі проблеми і труднощі, що вже були зазначені. Якщо розглянути європейські країни, то до такого типу релігійної освіти звертаються: Австрія, Германія (католицизм чи протестантизм), Іспанія (католицизм, іслам чи іудаїзм). У цих країнах, окрім вибору релігії, з якої відбувається релігійне навчання, ще є можливість вибрати етичне виховання і взагалі не вивчати релігії.

Третій тип викладання релігії – релігієзнавство чи етичне виховання. Деякі країни (Нідерланди, Норвегія, Фінляндія, Швеція) пропонують учням курс з релігієзнавства. Ці курси читають вчителі загальноосвітніх шкіл, і в складі програми домінує історія християнства. У Японії і на Тайвані учні загальноосвітніх шкіл повинні вивчати етику, але вчителі намагаються вести мову не лише про етику, але й виховувати загальнолюдські цінності. Викладання релігієзнавства як дисципліни, що надає учням знання з історії окремих релігій, звертається до філософсько-світоглядних питань про людину, світ, суспільство є дуже корисним з погляду на формування світогляду учнів, толерантного ставлення до інших релігійних груп.

Та найбільш поширеною позицією в підході до релігійної освіти в державних школах є виключення її з шкільних програм взагалі. Як приклад можна навести чимало країн: Бельгія, Білорусія, Бразилія, Данія, Індія, Мексика, США, Чехія та ін. До недавнього часу до цього ж переліку входила і Україна. Виключення релігії з шкільного курсу вирішує деякі питання, які існують при інших системах, крім того в багатьох з таких країн існують недільні школи та інші можливості для релігійного розвитку.

Деяку іншу класифікацію релігійної освіти пропонує кандидат юридичних наук І.Понкін, який за основу бере відношення релігійних об'єднань до держави й суспільства. Він виділяє:

- навчання релігії;
- релігійно-культурологічну освіту як одну з форм викладання знань про релігію.

Основними формами викладання знань стосовно релігії та релігійних об'єднань у державних освітніх закладах є:

- навчання релігії;
- викладання знань про релігію.

Навчання релігії – це світська форма релігійної освіти, здійснення під управлінням чи контролем певної релігійної організації вузькопрофесійної підготовки служителів культу, а також катехизація і воцерковлення чи аналогічні форми в нехристиянських об'єднаннях, спрямовані на залучення людини до релігійного об'єднання [2, 262].

Звідси зрозуміло, що навчання релігії завжди обов'язково передбачає і включає навчання релігійній практиці й саму таку практику, тобто відправлення богослужінь чи інших релігійних обрядів. Це зумовлює світський характер такої форми викладання знань про релігію та релігійні об'єднання. Навчання релігії відбувається в релігійних об'єднаннях, організаціях і установах внутрішньої системи освіти релігійних організацій, тобто у тих освітніх закладах і організаціях, що засновані цією релігійною організацією чи входять до її складу, а також родиною.

Викладання знань про релігію – світське викладання предметів, головний зміст яких складають знання про релігію, отримані шляхом науково – культурологічного її розгляду. Воно може бути як загальнообов'язковим так і добровільним, відповідно до бажань учнів та їх батьків [2, 263].

Основні форми реалізації тут: релігійно-культурологічна освіта та релігієзнавча освіта.

Релігійно-культурологічна освіта – цілеспрямований процес освіти і виховання, що відбувається на основі певного релігійного світогляду в інтересах особистості й суспільства та супроводжується набуттям знань про релігійні віровчення, культуру і життя тієї релігії та релігійного об'єднання, що учень обрав для вивчення.

Зміст цієї освіти релігійний, але за формою реалізації вона є світською, бо не передбачає і не включає ані навчання релігійній практиці, ані саму релігійну практику. Вона може здійснюватися в освітніх закладах згідно із державними освітніми стандартами, освітніми програмами, навчальними планами, в освітніх організаціях і закладах, створених чи визнаних релігійними організаціями, у родині чи будь-яких соціальних інститутах.

У державних освітніх закладах така освіта може відбуватися в рамках спеціального навчального курсу і лише відповідно з вільним вибором учнів та їхніх батьків.

Релігієзнавча освіта в державних освітніх закладах – це викладання знань про важливі відмінні риси віровчення, практику, самоорганізацію, головні події та історично значимих осіб, історична, політична, соціально-культурна роль релігій, а також викладання в порівняльному аспекті інших знань про релігію

як специфічну форму культури та явище соціального життя. Вона пов'язана з загальнокультурним інтересом учнів і реалізується відповідно до державних стандартів [2, 264].

Релігієзнавча освіта за своєю сутністю є світською, бо відбувається не під управлінням релігійних об'єднань і не передбачає добровільності вибору, бо спрямована на поширення загальної культури учнів і знань у сфері історично – релігійної культури.

Категорично не згоден і такою класифікацією професор Ф.Козирев. Він наголошує на те, що конфесійна (несвітська) релігійна освіта відрізняється від неконфесійної (світської), перш за все, включенням віросповідного елемента в освітній процес [3, 473]. Плутанина в трактуванні термінів та необґрунтований вплив юриспруденції на суто педагогічні проблеми став можливим через відсутність такої педагогічної спеціалізації, як релігійна освіта та виховання [3, 479].

З урахуванням того, що релігійна освіта охоплює досить широке коло соціальних явищ, типологія професора Ф.Козирева виділяє [3, 42]:

- професійну релігійну освіту;
- загальну (шкільну) релігійну освіту;

Професійна релігійна освіта націлена на підготовку професійних служителів культу, місіонерів, богословів та інших спеціалістів, які здійснюють служіння в інфраструктурі релігійних організацій.

Що ж до шкільної релігійної освіти, то на перший план виходить загальноосвітня задача. Шкільна релігійна освіта може бути конфесійною та неконфесійною (світською).

Конфесійна освіта – катехізична форма викладання релігії у школі, яка лишається традиційною та найбільш поширеною в Європі, країнах Латинської Америки та ісламському світі.

Неконфесійна освіта (світська) базується на порівняльно-науковому вивченні релігії, які в обов'язковому порядку включають вимоги критичності та конфесійної нейтральності учасників педагогічного процесу. Одна з найвдаліших класифікацій неконфесійної релігійної освіти була розроблена М.Гриммітом. Він означив три основні шляхи в цій галузі: навчання релігії, отримання знань про релігію та навчання в релігії. Саме ця типологія отримала світове визнання. На основі цього підходу розробляються освітні програми світських загальноосвітніх шкіл та новий національний стандарт релігійної освіти в Англії та Уельсі.

Необхідно зазначити, що неконфесійні форми організації шкільної освіти почали розвиватися відносно недавно (друга половина ХХ ст.) і практикуються в Швеції, Норвегії, Данії, Шотландії, Англії, Уельсі, Естонії, Бразилії. На думку фахівців, вони є більш перспективними, бо дозволяють розробити методологічну та практичну базу для створення релігійної педагогіки.

Як вже було зазначено, у світській державі релігійні об'єднання відокремлені від держави (що у багатьох країнах закріплено законодавчо), але не від суспільства, і можуть здійснювати освітню діяльність не підмінюючи державну і поважаючи права і свободи громадян.

Керуючись правовим аспектом, доктор права Р.Балодіс у статті "Релігійні організації та Латвійська держава" [4, 15] визначає такі підходи до реалізації релігійної освіти в державних загальноосвітніх школах Західної Європи:

- порядок викладання Закону Божого оговорений у законі, держава фінансує педагогів і священиків різних конфесій, які викладають Закон Божий у державних школах. При бажанні в школярів є можливість обирати альтернативне етичне виховання;
- викладання "Загальної історії релігії" як обов'язкової дисципліни. При цьому Церква має право прирівнювати до державних загальноосвітніх закладів приватні релігійні школи, у яких викладається конфесійний Закон Божий;
- у віданні церкви знаходиться освіта в основних школах, які фінансуються державою; у середніх школах Закон Божий є предметом, який обирають за бажанням.

Поряд із тим, у цій класифікації не йдеться про країни, де релігійна освіта зовсім виключена з загальноосвітнього простору. Тому з позицій правового аспекту більш вдалою може бути класифікація, надана кандидатом юридичних наук Р.Підпригорою. Він виділяє [5]:

- країни, де релігійна освіта надається і в державних, і в приватних школах;
- країни, де релігійну освіту здобувають лише в приватних школах;
- країни, де діє заборона на релігійну освіту як у державних, так і приватних школах.

Відповідно першої моделі, релігійна освіта може надаватися у державних і приватних школах, які можуть бути інтегровані в систему освіти країни. При цьому освіта отримана у приватних школах прирівнюється до державної, в деяких країнах є навіть більш популярною ніж державна (переважно це католицькі школи, де рівень освіти традиційно дуже високий). У навчальних планах релігійні предмети встановлюються як обов'язкові чи добровільні, а держава фінансує релігійну освіту в усіх типах освітніх закладів і виплачує заробітну платню викладачам.

У рамках цієї моделі існують, звісно, різні підходи. Наприклад, відповідно до ст. 2 Конституції Єгипту "Релігійна освіта – є основним предметом в програмах системи державної освіти", ст. 44 Конституції Ірландії наголошує: "2.4. Законодавство, яке надає державну допомогу школам, не повинно встановлювати відмінностей між школами, які знаходяться під керівництвом тих чи інших релігійних сповідань, і не повинно порушувати право дітей відвідувати школу, що має державну дотацію без отримання в ній релігійної освіти", а Конституція Литви у ст.40 зазначає, що у державних навчально-виховних закладах навчання Закону Божому відбувається за бажанням батьків [6].

Друга релігійна модель – релігійна освіта лише в приватних школах – характерна для країн, де існує принцип відокремлення релігійних організацій від держави, але разом із тим, визнається значущість релігійної освіти. У таких країнах викладання релігії в державних освітніх закладах заборонено. Проте держава не заперечує проти викладання релігії в приватних школах, також у школах, які створюються релігійними організаціями. Така модель також має різні шляхи реалізації на практиці. Як приклад можна навести Сполучені Штати, Францію, пострадянські країни.

Третя модель – заборона на впровадження релігійної освіти в освітній процес. Країни, які виключають релігійну освіту з освітнього простору, зазвичай не визнають релігію за важливий складовий компонент суспільного життя і намагаються обмежити вплив релігійних інститутів. Але на відміну від типології Д.Джарвіса, який теж виділяє країни, що виключають релігійну освіту з освітніх програм, у даному випадку йдеться про країни, які не за яких умов не дозволяють релігійній освіті бути присутньою у системі світської освіти чи у приватному освітньому секторі. До них можна віднести КНДР, В'єтнам, Туркменістан. В означених країнах освітня сфера доступна для релігійних організацій лише з метою підготовки служителів культури в спеціалізованих навчальних закладах.

Отже, виходячи з наведених класифікацій та форм релігійної освіти, можна сказати, що практично всі країни можна поділити на три групи: перша – країни, в яких неконфесійна релігійна освіта організується та контролюється державою; друга – країни, у яких конфесійна форма релігійної освіти закріплена законодавчо; третя – країни, у яких релігія відокремлена від державної освіти, але поважається право громадян отримати при бажанні релігійну освіту.

Світовий досвід свідчить, що незалежно від інтелектуальної моди та політичних криз, викладання основ релігії є невід'ємною частиною базової середньої освіти, а поліконфесійність та поліетнічність суспільства не можуть бути перепорою на цьому шляху, бо вони впливають на форму, але не на зміст сучасної релігійної освіти.

Для сучасної України актуальними лишаються чимало питань стосовно релігійної (чи релігієзнавчої) складової державної освіти. Зокрема нез'ясованими є питання про сполучення конституційних гарантій свободи совісті та світських принципів середньої школи, підготовки кадрів, складання програм, поєднання зусиль школи та Церкви, бо "саме школа є посередником, який передає новим поколінням моральні цінності, накопичені попередніми поколіннями, а церква покликана сприяти школі в її виховній місії" [7].

ЛІТЕРАТУРА

1. Дональд Джарвіс. Религия и религиоведение в государственных средних школах: современные подходы // Религия и право. – 2003. – № 1: <http://www.rlinfo.ru>.
2. Понкин И. Правовые основы светскости государства и образования. – М.: Про-Пресс, 2003. – 416 с.
3. Козирев Ф. Религиозное образование в светской школе. – СПб.: Апостольский город, 2005. – 636 с.
4. Балодис Р. Религиозные организации и латвийское государство // Религия и право. – 2000. – № 6. – С. 13-15.
5. Подопригора Р. Государство и религиозные организации в сфере образования: мировой опыт // Религия и право. – 2003. – № 2: <http://www.rlinfo.ru>.
6. <http://fio.novgorod.ru>
7. <http://www.risu.org.ua>